

Sygn. akt I NSNk 9/21

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 23 listopada 2022 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Elżbieta Karska (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Krzysztof Wiak

Elżbieta Mazur-Orlik (ławnik Sądu Najwyższego)

Protokolant Przemysław Mazur

z udziałem Prokuratora Generalnego,

w sprawie z wniosku S. S.

o odszkodowanie i zadośćuczynienie za internowanie

po rozpoznaniu w Izbie Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych na rozprawie
w dniu 23 listopada 2022 r.,

skargi nadzwyczajnej Prokuratora Generalnego

od prawomocnego wyroku Sądu Okręgowego w Lublinie z 6 stycznia 2009 r. sygn.

IV Ko 329/08 w sprawie z wniosku S.S. o odszkodowanie
i zadośćuczynienie za internowanie

**1. uchyla zaskarżony wyrok w części, tj. pkt II i w tym zakresie
przekazuje sprawę Sądowi Okręgowemu w Lublinie do
ponownego rozpoznania;**

**2. w pozostałym zakresie co do pkt. I i III zaskarżonego
wyroku skargę nadzwyczajną oddala;**

**3. wydatkami związanymi z rozpoznaniem skargi
nadzwyczajnej obciąża Skarb Państwa.**

UZASADNIENIE

Sąd Okręgowy w Lublinie wyrokiem z 6 stycznia 2009 r., IV Ko 329/08, zasądził od Skarbu Państwa na rzecz S. S. kwotę 16 000 zł (słownie: szesnaście tysięcy złotych) tytułem zadośćuczynienia za internowanie w okresie od 13 grudnia 1981 r. do 20 września 1982 r. Jako podstawę prawną rozstrzygnięcia wskazano art. 8 ust. 1 ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego (tekst jedn. Dz.U. 1991, nr 34, poz. 149 ze zm.; dalej: „ustawa lutowa”). Wyrok nie został zaskarżony i uprawomocnił się.

Prokurator Generalny, na podstawie art. 89 § 1 i § 2 w zw. z art. 115 § 1 i § 1a ustawy z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym (tekst jedn. Dz.U. 2021, poz. 154 ze zm.; dalej: „u.SN”), wniósł skargę nadzwyczajną od prawomocnego wyroku Sądu Okręgowego w Lublinie z 6 stycznia 2009 r., IV Ko 329/08, zaskarżając go w całości na korzyść wnioskodawcy.

Na zasadzie art. 89 § 1 pkt 1 i 2 u.SN Prokurator Generalny zaskarżonemu wyrokowi zarzucił:

1. naruszenie zasad, wolności i praw człowieka i obywatela, określonych w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997, nr 78, poz. 486 ze zm.), a mianowicie:

- zasady demokratycznego państwa prawnego i zasady sprawiedliwości społecznej wyrażonych w art. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej poprzez nieuwzględnienie słusznych argumentów wnioskodawcy dotyczących rozmiaru szkód i krzywd, których doznał wskutek represji za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego;

- zasady godności wyrażonej w art. 30 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, będącej źródłem wolności i praw człowieka i obywatela, która ma być chroniona i szanowana przez organy władzy publicznej, poprzez nieuzasadnione niezasądzenie zadośćuczynienia w pełnej wysokości;

- zasady równej ochrony innych niż własność praw majątkowych, wynikającej z art. 32 ust. 1 w zw. z art. 64 ust. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, poprzez ograniczenie możliwości dochodzenia roszczeń odszkodowawczych

w pełnej wysokości, zgodnie z zasadami równej dla wszystkich ochrony prawnej i równego traktowania przez władze publiczne;

- art. 45 ust. 5 w zw. z art. 77 ust. 1 w zw. z art. 31 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej poprzez ograniczenie wnioskodawcy możliwości prawa do wynagrodzenia w pełnej wysokości szkody, jaka została mu wyrządzona przez niezgodne z prawem działanie organów władzy publicznej, wynikłą z wydania i wykonania decyzji nr [...] Komendanta Wojewódzkiego MO w L. z 13 grudnia 1981 r. o internowaniu;

2. naruszenie w sposób rażący przepisów prawa, tj.:

- art. 8 ust. 1 ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego (Dz.U. nr 34, poz. 149 z późn. zm.) w zw. z art. 445 § 1 i § 2 k.c., poprzez ich błędną wykładnię, skutkującą zasądzeniem zadośćuczynienia za doznaną krzywdę wynikłą z wykonania wobec wnioskodawcy decyzji nr [...] Komendanta Wojewódzkiego MO w L. z 13 grudnia 1981 r. o internowaniu, w kwocie 16 000 zł, która jest kwotą nieadekwatną do poziomu krzywd psychicznych i fizycznych doznanych przez wnioskodawcę w związku z internowaniem i jego dalszymi konsekwencjami, w efekcie czego zadośćuczynienie nie spełnia funkcji kompensacyjnej i ma charakter jedynie symboliczny.

Na zasadzie art. 91 § 1 u.SN Prokurator Generalny wniósł o uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy Sądowi Okręgowemu w Lublinie do ponownego rozpoznania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zgodnie z art. 89 § 1 u.SN jeżeli jest to konieczne dla zapewnienia zgodności z zasadą demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej, od prawomocnego orzeczenia sądu powszechnego lub sądu wojskowego kończącego postępowanie w sprawie może być wniesiona skarga nadzwyczajna, o ile: orzeczenie narusza zasady lub wolności i prawa człowieka i obywatela określone w Konstytucji, lub orzeczenie w sposób

rażący narusza prawo przez błędną jego wykładnię lub niewłaściwe zastosowanie, lub zachodzi oczywista sprzeczność istotnych ustaleń sądu z treścią zebranego w sprawie materiału dowodowego, a orzeczenie nie może być uchylone lub zmienione w trybie innych nadzwyczajnych środków zaskarżenia.

Skarga nadzwyczajna stanowi instytucję prawną zaliczaną do nadzwyczajnych środków zaskarżenia. Ustawodawca przyjął, że celem skargi nadzwyczajnej jest eliminowanie z obrotu prawnego wadliwych orzeczeń sądowych, które nie spełniają podstawowych standardów, w szczególności zostały wydane w oparciu o nieprawidłowo zrekonstruowane normy prawne lub ustalenia sądu są sprzeczne z treścią zebranego w sprawie materiału dowodowego, nawet w przypadku, gdy są już prawomocne (uzasadnienie projektu ustawy z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym, druk sejmowy VIII kadencji nr 2003).

Orzekanie w ramach skargi nadzwyczajnej ma jednak charakter wyjątkowy, bowiem możliwość skorygowania prawomocnych orzeczeń uzasadniana jest takim stopniem ich wadliwości, którego nie da się pogodzić z podstawowymi zasadami demokratycznego państwa prawnego, czyniąc je przez to elementarnie niesprawiedliwymi.

Na podmiocie wnoszącym skargę nadzwyczajną spoczywa w pierwszej kolejności powinność wykazania zaistnienia w danej sprawie przynajmniej jednego z uchybień wymienionych w art. 89 § 1 pkt 1-3 u.SN. Zaistnienie tego rodzaju uchybienia potwierdza wadliwość zaskarżonego orzeczenia, rodząc jednocześnie obowiązek zbadania, czy wadliwość ta powinna być usunięta ze względu na konieczność zapewnienia zgodności z zasadą demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej. Samo zatem zaistnienie przesłanki szczególnej wskazanej w art. 89 § 1 pkt 1-3 u.SN nie przesądza automatycznie o konieczności usunięcia z obrotu prawnego zaskarżonego orzeczenia. Natomiast niezasadność zarzutów podnoszonych przez podmiot skarżący w ramach podstaw szczególnych przesądza o bezzasadności skargi, nawet bez badania przesłanki ogólnej skargi (postanowienie Sądu Najwyższego z 2 marca 2021 r., I NSNk 5/20).

Zasada demokratycznego państwa prawnego w znaczeniu opisowym jest zbiorem różnych wartości bezpośrednio lub pośrednio wyrażonych w Konstytucji

RP, dotyczących prawa, ustroju państwa oraz relacji między państwem a jednostką (zob. wyrok TK z 25 listopada 1997 r., K 26/97).

W literaturze wskazuje się, że ustawodawca przyznał pierwszeństwo zasadzie sprawiedliwości, rozumianej jako wydanie orzeczenia wolnego od wad, zgodnego z prawem materialnym i procesowym, a także opartego na prawidłowo zebranych i zweryfikowanym materiale dowodowym. Jednocześnie przewidział mechanizmy mające na celu zabezpieczenie stabilności prawomocnych orzeczeń sądowych w takim zakresie, w jakim jest to do pogodzenia z założeniami skargi nadzwyczajnej (K. Szczucki, *Ustawa o Sądzie Najwyższym. Komentarz*, Warszawa 2018, s. 458).

Wniesienie skargi nadzwyczajnej jest dopuszczalne dopiero po wyczerpaniu dostępnych środków zaskarżenia (art. 89 § 1 u.SN). Ustawa przewiduje ponadto ściśle określony krąg podmiotów uprawnionych do jej wniesienia (art. 89 § 2 u.SN).

Skarga nadzwyczajna jako pismo procesowe ma sformalizowany charakter, ponieważ art. 95 pkt 2 u.SN odsyła w zakresie nieuregulowanym do przepisów Kodeksu postępowania karnego dotyczących kasacji. Z uwagi na to, do konstrukcyjnych elementów skargi nadzwyczajnej należy podanie zarzutów stawianych zaskarżonemu orzeczeniu wraz z uzasadnieniem (art. 95 pkt 2 u.SN w zw. z art. 518 k.p.k. w zw. z art. 427 § 2 k.p.k.) oraz wyjaśnienie, na czym polegało zarzucane uchybienie (art. 95 pkt 2 u.SN w zw. z art. 526 § 1 k.p.k.). Powyższe stanowi warunek rozpoznania skargi nadzwyczajnej zainicjowanej przez Prokuratora Generalnego, bowiem Sąd Najwyższy rozpoznaje skargę nadzwyczajną w granicach zaskarżenia i podniesionych zarzutów (art. 95 pkt 2 u.SN w zw. z art. 536 k.p.k.).

Zaskarżony wyrok Sądu Okręgowego w Lublinie jest prawomocny i nie przysługuje od niego inny środek zaskarżenia. Skarga nadzwyczajna została wniesiona w terminie, przez uprawniony do tego podmiot.

Prokurator Generalny oparł skargę nadzwyczajną na przesłance ogólnej, w postaci zapewnienia zgodności zaskarżonego wyroku z zasadą demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej, oraz na przesłance szczególnej, w postaci naruszenia zasad, wolności i praw człowieka i obywatela określonych w art. 2, art. 30, art. 32 ust. 1 w zw.

z art. 64 ust. 2, art. 45 ust. 5 w zw. z art. 77 ust. 1 w zw. z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, a nadto rażącego naruszenia przepisów prawa – art. 8 ust. 1 ustawy lutowej w zw. z art. 445 § 1 i § 2 k.c.

W postępowaniu o odszkodowanie lub zadośćuczynienie miały zastosowanie przepisy ustawy lutowej oraz przepisy rozdziału 58 k.p.k. (art. 8 ust. 3 ustawy lutowej), dostosowane do specyfiki i odmienności tego postępowania, natomiast w zakresie nieuregulowanym przepisy prawa cywilnego.

Przepisy ustawy lutowej nie określają kryteriów szacowania wysokości zadośćuczynienia. Przyznanie odszkodowania lub zadośćuczynienia na podstawie tej ustawy było uzależnione od wystąpienia związku pomiędzy wskazaną szkodą lub krzywdą a orzeczeniem, którego nieważność została stwierdzona, w szczególności rozmiarem represji, jakich doznał pokrzywdzony ze strony organów państwa, o których mowa w art. 8 ust. 2a i 2b ustawy lutowej. Zadośćuczynienie zasądzone na podstawie art. 8 ust. 1 ustawy lutowej jest roszczeniem cywilnoprawnym, dlatego przy ustalaniu jego wysokości, mają zastosowanie przepisy prawa cywilnego. Powyższe dotyczy w szczególności art. 445 § 1 i 2 k.c., zgodnie z którym osobie pozbawionej wolności, sąd może przyznać odpowiednią sumę tytułem zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę. Wysokość zadośćuczynienia ma być odpowiednia do okoliczności danej sprawy, w szczególności należy uwzględnić czas, okoliczności, warunki pozbawienia wolności, jego wpływ na inne dziedziny życia, które dopiero ocenione łącznie określają rozmiar krzywdy poniesionej przez represjonowanego. Należy jednak podkreślić, że przyznane zadośćuczynienie powinno stanowić „sumę odpowiednią”, a więc nie może mieć ona charakteru symbolicznego. W orzecznictwie Sądu Najwyższego przyjmuje się, że ustalenie, jaka konkretnie kwota zadośćuczynienia będzie „odpowiednia” należy do sfery swobodnego uznania sędziowskiego, nie może to być jednak uznanie „dowolne”, gdyż musi uwzględniać wszystkie okoliczności sprawy i opierać się na czytelnych kryteriach. Zarzut dotyczący właściwego ustalenia zadośćuczynienia może być skuteczny, gdy zaskarżone orzeczenie w sposób oczywisty narusza zasady ustalania takiego zadośćuczynienia (wyroki Sądu Najwyższego z: 3 listopada 2007 r., II KK 321/06; 2 grudnia 2021 r., I NSNk 13/20).

Sąd Okręgowy w Lublinie orzekał o zadośćuczynieniu na podstawie art. 8 ust. 1 ustawy lutowej, niemniej jednak to art. 8 ust. 1a ustawy lutowej określał maksymalną łączną wysokość odszkodowania za poniesioną szkodę i zadośćuczynienia za doznaną krzywdę i tym samym odgrywał zasadniczą rolę przy ferowaniu orzeczenia i ustalaniu wysokości zadośćuczynienia, a wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego z 1 marca 2011 r., P 21/09, przepis ten został uznany za niezgodny z przepisami Konstytucji RP. Co prawda, brak uzasadnienia zaskarżonego orzeczenia, ale oczywiste jest, że w dacie orzekania nieobowiązujący przepis (art. 8 ust. 1a ustawy lutowej) ograniczający łączną wysokość odszkodowania i zadośćuczynienia do kwoty 25 000 zł (nawet za najbardziej dotkliwą krzywdę) miał wpływ na wysokości przyznanego zadośćuczynienia zależnego przecież od stopnia doznanych cierpień. W ocenie Sądu Najwyższego ograniczenie *a priori* wysokości zadośćuczynienia (a także odszkodowania) było nieprawidłowe i rażąco sprzeczne z instytucją zadośćuczynienia (i odszkodowania). Przyznana tytułem zadośćuczynienia kwota powinna odzwierciedlać realnie doznaną krzywdę i rekompensować całość dolegliwości wynikających z niesłusznego skazania. Zadośćuczynienie pieniężne służy przecież wyrównaniu doznanych krzywd – ujemnych przeżyć fizycznych i psychicznych.

Jak wynika z art. 445 k.c. zadośćuczynienie stanowi „odpowiednią sumę”. Termin „suma odpowiednia” w istocie ma charakter niedookreślony. Niemniej jednak w judykaturze wskazane są kryteria, którymi należy się kierować przy ustalaniu wysokości zadośćuczynienia. Zadośćuczynienie ma mieć przede wszystkim charakter kompensacyjny, wobec czego jego wysokość nie może stanowić zapłaty symbolicznej, lecz musi przedstawiać jakąś ekonomicznie odczuwalną wartość. Jednocześnie wysokość ta nie może być nadmierna w stosunku do doznanej krzywdy, ale musi być „odpowiednia” w tym znaczeniu, że powinna być – przy uwzględnieniu krzywdy poszkodowanego – utrzymana w rozsądnych granicach odpowiadających aktualnym warunkom i przeciętnej stopie życiowej społeczeństwa (wyrok Sądu Najwyższego z 28 września 2001 r., III CKN 427/00, niepubl.). Na rozmiar krzywdy, a w konsekwencji wysokość zadośćuczynienia składają się cierpienia fizyczne i psychiczne, których rodzaj,

natężenie i czas trwania należy każdorazowo określić w okolicznościach konkretnego wypadku. Mierzenie krzywdy wyłącznie stopniem uszczerbku na zdrowiu stanowiłoby niedopuszczalne uproszczenie, nieznajdujące oparcia w treści art. 445 § 1 k.c. Trzeba nadmienić też, że kwoty zadośćuczynienia zasądzone w innych sprawach mogą stanowić jedynie wskazówkę dla sądu rozpoznającego daną sprawę, natomiast w żadnym stopniu sądu tego nie wiążą (wyrok Sądu Najwyższego z 28 czerwca 2005 r., I CK 7/05, niepubl.). Określenie wysokości zadośćuczynienia za doznaną krzywdę w razie uszkodzenia ciała powinno się opierać na obiektywnych i sprawdzalnych kryteriach, kierować się jego celami i charakterem, przy uwzględnieniu jednak indywidualnej sytuacji stron. Istotnym elementem indywidualizującym jest wiek poszkodowanego. Intensywność cierpień z powodu pozbawienia wolności, uszkodzenia ciała czy rozstroju zdrowia jest większa u człowieka młodego, skazanego na rezygnację z radości życia, jaką daje zdrowie, możliwość pracy i osobistego rozwoju (por. wyrok Sądu Najwyższego z 12 września 2002 r., IV CKN 1266/00, niepubl.). Wysokość zadośćuczynienia musi pozostawać w zależności od intensywności doznanych cierpień fizycznych i moralnych, czasu ich trwania, ujemnych skutków zdrowotnych. W dążeniu do określenia wysokości zadośćuczynienia nie da się natomiast uzasadnić stosowania takich kryteriów ocennych, które są właściwe dla szacowania szkód rzeczowych (wyrok Sądu Najwyższego z 29 września 2004 r., II CK 531/03, niepubl.).

W ocenie Sądu Najwyższego rozmiar rzeczywistych krzywd doznanych przez S. S. mógł być inaczej określony przez Sąd Okręgowy w Lublinie, gdyby nie obowiązujący wówczas przepis niezgodny z Konstytucją RP i istotą instytucji zadośćuczynienia. Rozstrzygnięcie Sądu Najwyższego w przedmiotowej sprawie nie oznacza jednak, że zadośćuczynienie na rzecz S. S. automatycznie ma być wyższe – zależy to bowiem od udowodnienia przez wnioskodawcę okoliczności istotnych dla ustalenia wysokości zadośćuczynienia i oceny Sądu I instancji – ale jedynie stwarza temu Sądowi taką możliwość w oparciu o aktualny stan prawny zgodny z Konstytucją RP, przeprowadzone już postępowanie dowodowe (także złożone wówczas przez wnioskodawcę zeznania) i ewentualnie inne istotne okoliczności.

W zakresie przesłanki ogólnej skargi nadzwyczajnej, należy wskazać, że do podstawowych zasad wywodzonych z zasady demokratycznego państwa prawnego (art. 2 Konstytucji RP) należy w szczególności zasada ochrony zaufania obywatela do państwa i stanowionego przez nie prawa, a także bezpieczeństwa prawnego jednostki. Konstrukcyjnym założeniem skargi nadzwyczajnej jest eliminowanie z obrotu wyłącznie orzeczeń sądowych obarczonych wadami o charakterze fundamentalnym. Stwierdzone naruszenia muszą być poważne, aby uzasadnić ingerencję w stabilność i prawomocność orzeczeń sądowych oraz kształtowanych przez nie stosunków prawnych (wyrok Sądu Najwyższego z 9 grudnia 2020 r., I NSNu 1/20). W ocenie Sądu Najwyższego zaskarżony wyrok cechuje rażąca niesprawiedliwość, u podstaw której legł przepis niezgodny z Konstytucją RP.

Mając powyższe na uwadze, Sąd Najwyższy, na podstawie art. 91 § 1 u.SN uchylił w części (w zakresie pkt. II) wyrok Sądu Okręgowego w Lublinie z 6 stycznia 2009 r., IV Ko 329/08. Mimo zaskarżenia wyroku „w całości” (także pkt I i III), Sąd Najwyższy w tym zakresie oddalił skargę nadzwyczajną, gdyż *de facto* Prokurator Generalny zaskarżył orzeczenie „na korzyść wnioskodawcy”, a rozstrzygnięcie Sądu Okręgowego w Lublinie zawarte w tych punktach są dla wnioskodawcy korzystne.

O kosztach postępowania Sąd Najwyższy orzekł na podstawie art. 638 k.p.k. w zw. z art. 521 § 1 k.p.k. Zgodnie z treścią powołanych przepisów wydatki poniesione przez sąd, związane z rozpoznaniem kasacji wniesionej przez Prokuratora Generalnego ponosi Skarb Państwa. Przepisy te, z mocy art. 95 pkt 2 u.SN, stosuje się również do postępowania w sprawie skargi nadzwyczajnej.

[as
at]